

Možnosti a výzvy orchestrálního projektu Nadačního fondu Harmonie vycházejícího z programu El Sistema v českém hudebně výchovném prostředí

Mgr. Alois Daněk

Úvod

Máme vysoce kvalitní hudební školství a může se zdát, že je dostupné doslova každému. Síť základních uměleckých škol je hustá, pedagogický sbor je špičkový. České orchestry a sólisté jsou vyhledáváni a ceněni po celém světě. O Čěších se tvrdí, že je každý muzikant. Nicméně je si třeba připustit, že určité sociální skupiny mají přístup k hudbě poněkud ztížený. Mohou děti z prostředí dětského domova využít stejných příležitostí k hudebnímu vzdělání jako ostatní? Program El Sistema těmto dětem nabídl hudební aktivity. Hlavním cílem příspěvku je zhodnocení vlivu těchto aktivit. V první části se čtenář seznámí s programem El Sistema, Nadačním fondem Harmonie (dále NFH) a průběhem spolupráce NFH a Dětským domovem Klánovice (dále DDK). Krátký exkurz do minulosti se věnuje osobnostem, na jejichž odkaz může El Sistema v prostředí národa Myslivečka a Janáčka navázat. Druhá část příspěvku se zaměří na oblasti života dětí z DDK, kde byl vliv hudby evidentní, jako je prevence rizikového chování, kázeň dětí a osobnostní rozvoj. V diskuzi nastíníme další možnosti, které spolupráce NFH s DDK nabízí nejen pro děti z prostředí ústavní výchovy.

Přehled literatury a pramenů

Toto multioborové téma nelze uchopit pouze s použitím literatury jedné vědní oblasti. Čerpali jsme z bohaté literatury pedagogické, zde jmenujme práci J. Průchy a G. Pettyho. Vzhledem k zaměření tématu na děti z dětského domova bylo zapotřebí použít literaturu speciálně pedagogickou, například díla A. Škoviery a J. Kantora. Osobnostní výchova je aktuálním celospolečenským tématem. V České republice se jí věnuje především J. Valenta. Nelze opomenout legislativní a kurikulární ukotvení tématu, jako je Školský zákon nebo Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání. Rukopisy dalšího autora J. Krcha jsou uloženy v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského. Programu El Sistema se věnuje celá řada zahraničních autorů, jmenujme například T. Tunstalla a E. Bootha. Při popisu NFH autor vycházel z dostupných webových prezentací NFH a osobních rozhovorů se zástupci NFH. Všeobecná kazuistika cílové skupiny byla vypracována na základě interních materiálů DDK po konzultaci s psychologkou DDK.

Metodika získávání dat

Byla použita kombinace kvalitativních výzkumných metod a dotazníku. Základním výzkumným nástrojem bylo zúčastněné pozorování doplněné rozhovory a studiem kazuistik. Děti byly pozorovány jak během hudebních aktivit NFH, tak na jejich rodinných skupinkách v DDK. Pozorovaní byli předem informováni a požádáni o souhlas. Všechny děti i dospělí se zapojením do výzkumu souhlasili. Rozhovory neměly předem danou strukturu. Získaná data jsou průběžně analyzována a doplňována. Teorie bude induktivně vyvozena z vyplynulých skutečností. Tato metoda kvalitativního výzkumu se označuje jako zakotvená teorie. Je vhodná pro oblasti, kde je obtížné kvantifikovat výsledky¹.

Pro zjišťování názoru pedagogických pracovníků DDK na vliv hudby jim byl předložen dotazník vlastní konstrukce. Návržnost dotazníku byla vysoká. Nicméně se naskytá otázka, nakolik byly odpovědi ovlivněny faktory, jako je například vztah oslovených k autorovi nebo jejich osobní názor na hudbu samotnou. M. Chráska² připomíná, že dotazník velice často nezobrazuje, jaká edukační realita je, ale jak sama sebe prezentuje. V neposlední řadě je třeba zmínit etické otázky spojené se sběrem dat. V práci nejsou uvedeny jakékoli údaje, které by mohly vést k identifikaci účastníků projektu.

Všeobecná charakteristika cílové skupiny

Cílová skupina dětí žije v DDK, což je koedukované zařízení zřizované Magistrátem hlavního města Prahy. Všem účastníkům projektu byla rozhodnutím soudu podle Zákona o rodině 1963/94 Sb. v občanskoprávním řízení nařízena ústavní výchova. Základním předpokladem pro takové nařízení je vážné ohrožení nebo narušení výchovy dítěte.³ Výkon ústavní výchovy upravuje Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně-výchovné péči ve školských zařízeních a o změně jiných zákonů č. 109/2002 Sb. Tento zákon uvádí dětský domov jako zařízení nahrazující péči jinak poskytovanou rodiči dětem s nařízenou ústavní výchovou a zajišťující jim náhradní výchovnou péči v zájmu jejich zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělání.⁴ Do projektu se zapojilo dvanáct dětí z DDK ve věku od deseti do sedmnácti let, deset dívek a dva chlapci.

¹ STRAUSS, A., L. & CORBIN, J. M. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

² CHRÁSKA, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a. s.

³ ČESKO (1963). *Zákon o rodině*. Sbírka zákonů, č. 94/1963, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ ČESKO (2002). *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních*. Sbírka zákonů, č. 109/2002, ve znění pozdějších předpisů.

Všichni bez výjimky do DDK přišli z velice narušených nebo rozvrácených rodin. Právě rodinné prostředí můžeme označit za nejdůležitější determinantu, která negativně ovlivnila jejich bio-psycho-sociální vývoj. Rodinné anamnézy popisují původní prostředí, kde rodiče z mnoha důvodů nezvládli plnit svoje povinnosti vůči dětem. Velice často figuruje alkoholismus, zneužívání návykových látek, domácí násilí. U jedné dívky bylo podezření, u dalších dvou se prokázalo pohlavní zneužívání blízkou osobou. Společným faktorem je nízký sociokulturní status původních rodin a nízké vzdělání spojené s nezaměstnaností. Rodiče nebyli schopni zajistit dětem vybudování základních edukačních a sociálních kompetencí.

U nejstaršího hochy a dvou děvčat se projevil poruchy chování. U všech dvanácti dětí byly diagnostikovány specifické vývojové poruchy učení. U nejmladšího chlapce a nejmladší dívky byl diagnostikován hyperkinetický syndrom. Jednotícím prvkem pro všech dvanáct dětí byl podprůměrný prospěch ve škole a časté výchovné problémy jak při školním vyučování, tak i v DDK. Častým jevem byly vysoké absence. Citová a psychická deprivace v původním rodinném prostředí se na dětech projevila značnou citovou plochostí, nízkou emoční inteligencí a neschopností navázat přátelství mimo DDK. Dalšími společnými znaky byly mizivá aspirační úroveň spolu s absencí realistických představ o budoucnosti.

Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání označuje jako žáka se speciálními vzdělávacími potřebami osobu se zdravotním postižením, zdravotním nebo sociálním znevýhodněním. Sociálním znevýhodněním se rozumí také nařízená ústavní výchova.⁵

El Sistema

Právě pro podobné děti v roce 1975 ve Venezuele vznikl sociálně hudební program El Sistema. Zakladatelem je hudebník a ekonom José Antonio Abreu, který v hudebních aktivitách viděl cestu k lepšímu životu pro sociálně vyloučené děti. Morální kodex a metodika hnutí se liší u různých autorů v jemných detailech.⁶ Všeobecně je označováno za základních těchto pět principů:

- Sociální změna. Primárním cílem je umožnit dětem za pomoci hudební zkušenosti dosáhnout zlepšení sociální situace. Hnutí je chápáno ne jako hudební, ale především jako sociální.

⁵ ČESKO (2004). Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Sbírnka zákonů, č. 561/2004.

⁶ BOOTH, E. (2013). *Fundamental Elements of Venezuela's El Sistema Which Inform and Guide El Sistema-inspired Programs*; GOVIAS, J. A. (2011) *The Five Fundamentals of El Sistema*; MARSHALL, M. (2012) *Membership and values*.

- Orchestrální přístup. Hudební zkušenosti děti získávají v souboru.
- Intenzivní přístup. Soubor se schází několikrát týdně k intenzivním zkouškám. Na častých vystoupeních děti mají možnost předvádět a sdílet své pokroky s ostatními.
- Dostupnost. Členství v souboru je bezplatné a otevřené každému dítěti bez rozdílu.
- Spolupráce. Soubor spolupracuje s dalšími tělesy, rodiči, školami a komunitou.⁷

Ze skromných počátků se program rozšířil do celého světa. Každý z programů je svým způsobem jedinečný, původní myšlenky adoptuje a adaptuje je na specifika dané země, kultury a cílové skupiny.

Příklad uchopení programu El Sistema ve Skotsku

Ve Skotsku probíhá program Big Noise Raploch. Tento program je součástí Sistema Scotland. Big Noise Raploch vznikl v roce 2008 a od té doby nabízí intenzivní orchestrální program pro děti předškolního, školního věku a pro mládež za účelem zlepšení sociální situace. Evaluace zadaná skotskou vládou v roce 2011 označila vliv projektu na cílovou skupinu za jednoznačně pozitivní.⁸ Tyto výsledky se potvrdily v rozsáhlém výzkumu z roku 2015. Výzkum označil sedm hlavních oblastí, které mohou být pozitivně ovlivněny účastí v projektu:

- vzdělání: zlepšení koncentrace, koordinace, rozvoj mluveného projevu, školní docházka, školní výsledky;
- životní dovednosti: řešení problémů, rozhodování, kreativita, disciplína, vůdčí dovednosti, odhodlanost;
- emoce: štěstí, bezpečí, sebedůvěra, emoční inteligence, vyjadřování emocí, odolnost;
- sociální: sociální dovednosti, sociální míšení, silné přátelství, podpora kolektivu, různorodá přátelství, kulturní povědomí;
- hudební: hudební dovednosti, znalost notového zápisu, schopnost vystupovat na veřejnosti, možnost hudební kariéry;
- tělesné: zdravé svačiny, možnosti pro hry, cvičení, budování zdravých návyků pro budoucnost;
- bezpečí: kontakt s osobami, kterým je možné důvěřovat, klidné a bezpečné prostředí, zredukování stresu.⁹

⁷ Srov. BOOTH (2013); GOVIAS (2011); MARSHALL (2012).

⁸ GEN (2011). *Evaluation of Big Noise, Sistema Scotland*. Edinburgh: Scottish Government.

⁹ GLASGOW CENTRE FOR POPULATION HEALTH, EDUCATION SCOTLAND & GLASGOW CALEDONIAN UNIVERSITY (2015). *Evaluating Sistema Scotland — initial findings report*.

Tento výzkum dále poukazuje na kladný efekt nejen pro děti a mladé, ale i pro jejich rodiny a celou komunitu.¹⁰ Vedle těchto benefitů z výzkumu vyplývá, že projekt má i významný finanční přínos pro společnost. Berou se v úvahu faktory jako budoucí snížení kriminality, lepší zdravotní stav, budoucí kvalitnější sociální situace. Zisky pro společnost jsou větší než prostředky do projektu investované.¹¹ Podle posledních dostupných informací z ledna 2016 na celém světě působí 375 programů inspirovaných hnutím El Sistema, v 63 zemích a v počtu téměř 900 000 studentů. V roce 2015 byla založena asociace Sistema Europe. Jedním z 26 zakládajících členů je NFH.

Nadační fond Harmonie

Mecenáška Milada Chodujová založila NFH v roce 2009. NFH vychází z myšlenek programu El Sistema a poskytuje bezplatnou hudební výuku 55 dětem bez ohledu na jejich hudební nadání, rodinné či sociální zázemí, školní výsledky nebo kulturní kořeny.¹² V současnosti NFH působí v Praze ve dvou lokalitách. Soubor provozovaný na Základní škole Kořenského má vyloženě multikulturní charakter, klánovický projekt přináší hudební aktivity dětem z prostředí školského zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Hudba jako pomáhající fenomén, historie a současnost

Ideový základ NFH sice pochází z Venezuely, ale fenomén využití hudby k podpoře rozvoje psychosociálně ohrožených dětí má dlouhou tradici také na našem území. Pravděpodobně nejznámějším reprezentantem zapojení hudby jako prostředku seberealizace pro klienty se specifickými potřebami je těleso Jedličkova ústavu a škol The Tap-Tap. Hudba se v této instituci využívala od samého počátku. Její zakladatel MUDr. Rudolf Jedlička roku 1913 nabídl spolupráci Františkovi Bakulemu. Tento pedagog ovlivněný Tolstým kladl velký důraz na využití hudby ve výchovném procesu. Bakule opustil Jedličkův ústav se skupinou jedenácti chlapců a jedné dívky v roce 1919. Po roce existenčních potíží vznikl z této skupiny sbor Bakuleho zpěváci.¹³ V tomto sboru Bakule sdružoval jak děti zdravé, tak i s různou formou postižení nebo i problémového chování, jako je alkoholismus nebo prostituce.¹⁴ Vedle

¹⁰ GLASGOW CENTRE FOR POPULATION HEALTH, EDUCATION SCOTLAND & GLASGOW CALEDONIAN UNIVERSITY (2015).

¹¹ CUESTA, J. (2011). *Music to my ears: the (many) socioeconomic benefits of music training programmes*.

¹² NADAČNÍ FOND HARMONIE (2015). *Nadační fond Harmonie*.

¹³ SPĚVÁČEK, V. (1978). *Průkopníci českých pokusných škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

¹⁴ Ibid.

Bakuleho je jako průkopník využívání hudby pro její léčebné a výchovné účinky zmiňován také Karel Slavoj Amerling,¹⁵ který se snažil o komplexní rozvoj všech vloh dítěte.¹⁶ Za svého působení v Ernestinu kladl velký důraz na využití hudebních prvků při výchově. Amerlingovou snahou bylo, aby byli chovanci schopni skrze hudbu vyjádřit svoje nejnítěrnější pocity. Podporoval chovance i v pokusech o hudební kompozici.¹⁷

Ve stínu jmen Amerlinga a Bakuleho stojí Ferdinand Krch. V roce 1908 vyučoval v polepšovně U Dobrého pastýře jako výpomocný učitel.¹⁸ Od začátků své pedagogické dráhy kladl důraz na holistické chápání situace dítěte a zdůrazňoval důležitost hudebně estetické složky výchovy.¹⁹ Spolu se skladatelem Josefem Křivkou založil Dětský hudební ústav. Instituci financovali z vlastních zdrojů, pro děti byla bezplatná. Výsledky krátké spolupráce na této škole popsali v knize *Dítě a hudba*, kde se klade důraz na rovnost příležitostí v přístupu k hudbě²⁰ a kde autoři volají po rozšíření hudby do všech vrstev společnosti. Po válce Krch s Křivkou pokračovali v činnosti v Domě dětí v Horním Krnsku. I zde měla hudba důležité místo ve výchovném procesu.²¹ Po uzavření Domu dětství se Krch spojuje s Přemyslem Pittnerem a zakládá pro opuštěné a zanedbané děti pražského Žižkova Miličův dům. Je zřejmé, že F. Krch věnoval celou svoji pedagogickou kariéru pomoci dětem z okraje společnosti a jako její základní nástroj viděl hudbu. Vedle Amerlinga a Bakuleho patří k osobnostem, které mají své místo v historickém kontextu současného využití hudby k léčebným pedagogickým a socializačním účelům.

Léčebný výchovný a pomáhající vliv hudby byl znám a využíván od pradávna,²² teprve postupně se vyprofilovala disciplína zvaná muzikoterapie. Jasně ji definovat je složité, různých definic existuje mnoho.²³ Jedna z nich vidí muzikoterapii jako pomoc hudbou člověku se zdravotními nebo edukačními problémy.²⁴ Hnutí El Sistema svoji misi označuje jako pomoc znevýhodněným dětem pomocí hudby.²⁵ V současnosti mezi odborníky běží debata, nakolik je možné toto hnutí a jeho hudební přístupy považovat za jistou formu muzikoterapie. I autoři spjatí s hnutím tvrdí, že El Sistema není muzikoterapií, ale v mnoha oblastech se s ní

¹⁵ GERLICOVÁ, M. (2014). *Muzikoterapie v praxi: příběhy muzikoterapeutických cest*. Praha: Grada.

¹⁶ HOLAS, M. (2004). *Hudební pedagogika*. Praha: Nakladatelství AMU.

¹⁷ AMERLING, K. (1998). *Ernestinum. Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze 1883. Stav po 12 letech trvání (1871–1883)*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

¹⁸ KRCH, F. (n. d. b). *O dětech*. Nепublikováno.

¹⁹ KRCH, F. (n. d. a). *Dům dětství. Výchovný ústav pokusný v Krnsku 1920–1924*. Nепublikováno.

²⁰ KRCH, F. & KŘIČKA, J. (1917). *Dítě a hudba: nové cesty v hudební výchově dětské*. Praha Grégr a syn

²¹ KRCH, F. (n. d. a).

²² GERLICOVÁ, M. (2014).

²³ KANTOR, J., LIPSKÝ, M. & WEBER, J. (2009). *Základy muzikoterapie*. Praha: Grada Publishing;

ZELEIOVÁ, J. (2007). *Muzikoterapie východiska, koncepty, principy a praxe*. Praha: Portál.

²⁴ AMERICKÉ MUZIKOTERAPEUTICKÁ ASOCIACE (1998) in: KANTOR et al., 2009.

²⁵ TUNSTALL, T. (2012). *Changing lives. Gustavo Dudamel, El Sistema and the transformative power of music*. New York: W. W. Norton & Company.

překrývá.²⁶ Ačkoli se El Sistema zaměřuje mimo jiné i na cíle nehudební povahy stejně jako muzikoterapie, je mezi nimi jeden základní rozdíl – chybí zde osoba kvalifikovaného muzikoterapeuta. Pokud není v procesu kvalifikovaný terapeut, je nutno hovořit o vztahu pedagog – žák, nikoli o terapeutickém vztahu.²⁷ Požadavek přítomnosti kvalifikovaného muzikoterapeuta je jasně uváděn v řadě akceptovaných definic muzikoterapie.²⁸ El Sistema není formou muzikoterapie podobně jako Orfeův Schulwerk nebo Suzukiho metoda, které muzikoterapii obohacují.²⁹ Stejně tak i El Sistema nabízí muzikoterapii řadu podnětů.

Dosavadní průběh projektu

Projekt NFH běží v Klánovicích od září 2015. Zkoušky tělesa jsou v pondělí a v pátek odpoledne a ve středu v podvečer, a to vždy po dvou hodinách. První hodina je určena zkoušení po sekcích, ve druhé se děti spojí do orchestru. Metodika výuky je založena na maximálním přizpůsobení podmínek dětem. Používají se především první polohy, na nástrojích jsou vyznačená místa na položení prstů. Není vyžadována znalost not. Lektori dětem pomocí předvádění a sborového opakování umožňují rychlé zvládnutí partu.

Ještě před prvním vystoupením odešel nejmladší chlapec z DDK. Vzhledem k jeho hyperkinetickému syndromu bylo nad jeho síly se dvě hodiny věnovat hře na housle. První veřejné vystoupení orchestru NFH se uskutečnilo na koncertě ke Dni studentstva. Koncert proběhl 17. listopadu 2015 v Dvořákově síni pražského Rudolfinu. Po koncertě v Rudolfinu z projektu odešla první dívka z DDK. Jako důvod udala trému. Vzhledem k její opakované hospitalizaci na psychiatrii kvůli panickým atakám to byl požadavek více než oprávněný. V rychlém sledu následovalo vystoupení na benefičním koncertě Iva Kahánka a dva vánoční koncerty. Děti z DDK zahrály na vánoční besídce domova. Po prosincových koncertech ukončilo docházku nejmladší děvče a dvě nejstarší dívky DDK. U nejmladší dívky přerostly výchovné problémy únosnou mez. Dvě starší uvedly jako důvod školní povinnosti před přechodem na střední školu. Obě ale zůstávají s orchestrem v kontaktu a navštěvují koncerty. Orchester během školního roku 2015/16 absolvoval celkem deset veřejných vystoupení. Vrcholem celého školního roku byla účast vybraných členů orchestru na celosvětovém setkání těles inspirovaných programem El Sistema Side by Side ve Švédsku. Během školního roku skončily v projektu další tři děti z DDK. Ačkoli byly spokojené s vystoupeními na

²⁶ GOVIAS, J. A. (2012) *El Sistema, Special Needs and Music Therapy*.

²⁷ KANTOR et al. (2009).

²⁸ AMERICKÁ MUZIKOTERAPEUTICKÁ ASOCIACE (2005); SVĚTOVÁ FEDERACE MUZIKOTERAPIE (1996) in: KANTOR et al. (2009).

²⁹ KANTOR et al. (2009).

koncertech, nebyly ochotné věnovat svůj volný čas zkouškám. Dnes v orchestru NFH stále působí čtyři děti z DDK. Z ostatních členů orchestru odešli tři žáci. V současnosti je těleso konsolidováno, rozšiřuje repertoár, nabírá nové členy a připravuje se na další vystoupení doma i v zahraničí.

Hudba jako forma prevence rizikového chování

Nejvýznamnější determinantou v životě dětí zapojených do projektu bylo jejich původní bio-psycho-sociálně narušené prostředí. Jak píše A. Škoviera, právě tato narušená prostředí velice zvyšují riziko, že se dítě bude chovat rizikově. Za rizikové chování považujeme takové vzorce chování, které nemusejí být jednoznačně vymezeny a jejichž důsledkem může docházet k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, psychických, edukačních a dalších ohrožení pro jedince a společnost. Rizikové chování je multidisciplinární a sociální konstrukt se společenským, historickým, vývojovým a kulturním kontextem.³⁰ Věříme, stejně jako R. Feuerstein,³¹ že jedinec je výslednicí předcházejících prostředí a že pokud mu budou dodány kvalitní podněty, se schopen se markantně zlepšit. Během projektu se u zapojených dětí neprojevíly nové formy rizikového chování. U těch stávajících nastalo podstatné zlepšení. Výchovní pracovníci DDK jsou s dětmi v každodenním kontaktu a jsou nejlépe obeznámeni s jejich situací. Proto je jejich názor cenným zdrojem. Výsledky analýzy předloženého dotazníku vlastní konstrukce byly potěšující. Naprostá většina oslovených se přiklonila k názoru, že hudba může změnit modely chování dítěte. Kolegyně a kolegové zejména zdůraznili pozitivní vliv na děti DDK v následujících oblastech:

- sebevědomí,
- samostatnost,
- radost,
- pravidelnost,
- odpovědnost,
- pocit úspěchu,
- smysluplně trávený čas.

Získané odpovědi pracovníků DDK překvapivě korespondují s výsledky evaluace skotského projektu Big Noise Raploch.

³⁰ ŠIRŮČKOVÁ in: MIOVSKÝ, M. (2012). *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Univerzita Karlova.

³¹ FEUERSTEIN, R. (2014). *Vytváření a zvyšování kognitivní modifikovatelnosti, Feuersteinův program instrumentálního obohacení*. Praha: Karolinum.

Hudební aktivity umožnily dětem trávit podstatnou část volného času aktivním způsobem. Aktivita při edukačním procesu je problémem, se kterým se potýká podstatná většina dětí z DDK.³² Zejména slabší žáci se domnívají, že k učení je dostačující pasivní přítomnost v edukačním procesu. Očekávají, že se dovednosti a znalosti dostaví automaticky.³³ Děti z prostředí dětských domovů často mají slabou vůli a schází jim nadšení.³⁴ HFH je motivuje k převzetí odpovědnosti za své učení a k aktivnímu přístupu k programu. Nabízí jim nové bezpečné edukační prostředí, ve kterém se na ně kladou nároky jako na každé jiné dítě. Díky jejich aktivitě se dostavil pocit úspěchu. Právě úspěch se ukazuje jako velice důležitý faktor v celém programu. Jeden z problémů náhradní výchovy je absence společných zájmů mezi dítětem a vychovatelem,³⁵ možnost ztotožnit se jeden s druhým.

Valná většina výchovných pracovníků DDK v mládí na hudební nástroj hrála nebo chtěla hrát. Hudba zprostředkovala jednotící prvek mezi výchovným pracovníkem a vychovávaným.³⁶ Hudba se dále ukázala jako oblast zájmu dětí, ve které mohli vychovatelé sledovat úspěch svých svěřenců. Tento úspěch se dostavil díky aktivnímu přístupu dětí k hudební aktivitě. Úspěšný a vyrovnaný jedinec nemá potřebu se chovat rizikově a snáze odolává podnětům okolí, které k rizikovému chování vybízejí. Hudba přispívá k harmonizaci psychického stavu jedince.³⁷ Hudební aktivity nabízené NFH můžeme považovat za silný nástroj prevence rizikového chování.³⁸

Hudba a kázeň

S opakem dítěte chovajícího se rizikově si spojujeme dítě hodné, tudíž ukázněné. Problematika kázně v edukačním procesu je velice aktuální, v současné době se jedná o celospolečenské téma. Zejména nedávná sebevražda pedagoga rozdělila veřejnost na dva tábory. Jedna polovina viní děti z absolutní nekázně, druhá vidí chybu na straně pedagogů v jejich neschopnosti kázeň v edukačním procesu udržet. Pedagogové mají k dispozici celou řadu kázeňských prostředků. Mezi tradiční kázeňské prostředky řadíme příklad, slovo,

³² ŠKOVIERA, A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.

³³ PETTY, G. (2013). *Moderní vyučování*. Praha: Portál.

³⁴ ŠKOVIERA (2007).

³⁵ Ibid.

³⁶ DANĚK, A. (2016a). *Z Klánovic do Rudolfiny během tří měsíců*. Olomoucké speciálně pedagogické dny. Odevzdáno k tisku.

³⁷ KRCH & KŘIČKA (1917).

³⁸ DANĚK, A. (2016b). *Hudba jako prevence rizikového chování v Dětském domově Klánovice. Pražské fórum primární prevence rizikového chování 2016*. Magistrát hlavního města Prahy. 18. května 2016. Nепublikováno.

zaměstnání, dozor, trest a odměnu.³⁹ Z těchto uvedených šesti nástrojů je za neúčinnější považován příklad. Můžeme potvrdit, že během projektu NFH v DDK byl osobní příklad lektorů nejsilnějším faktorem ovlivňujícím kázeň dětí. Vzhledem k silným vazbám dětí na lektory byl výchovným opatřením i jen malý náznak nespokojenosti ze strany lektorů. Lektori nabízejí dětem vzor v podobě kultivovaných umělců, kteří svoji autoritu mají podloženou dovedností hry na hudební nástroj. Souhlasíme s V. Helfertem⁴⁰ a jeho teorií hudebnosti jako základní životní potřeby. Helfertovo chápání hudebnosti potvrzují dosavadní výsledky spolupráce NFH a DDK. Podle něj jsou všechny děti od přírody hudební a chtějí naplnit tuto potřebu, což lektori dětem skrze hudební aktivity zajišťují. Protože jim tedy umožňují sebenaplnění, jejich zájmem je nenarušovat edukační proces, a tím pádem nebyt neukázněni. Lektori také nevystupují v pozici nadřazeného pedagoga. Je důležité, aby pedagog chápal sám sebe jako partnera dětí. Přílišný systém příkazů a kontrolních mechanismů může děti postavit proti pedagogovi.⁴¹ Pokud však pedagog bude směřovat dítě k naplnění jeho potřeb, výsledkem bude sebeaktualizovaný, a tím tedy ukázněný žák.⁴² K obdobným závěrům došel Krch,⁴³ který problematiku kázně řešil především použitím dobrého příkladu. Pro děti z institucionálního prostředí je těžké ve svých původních rodinách nalézt kvalitní vzory. Z toho plyne jejich neukázněnost,⁴⁴ která však odeznívá v okamžiku příchodu pozitivního příkladu do jejich životů. Lektori NFH ve svých osobách nabídli dětem možnost kvalitních vzorových modelů. Děti mají možnost se s lektory identifikovat a tím působit na svoje osobnostní rysy.

Hudba a osobnost

Hudba je silným nástrojem osobnostního rozkvětu dítěte.⁴⁵ O vlivu hudby na osobnost člověka není sporu, problematika byla, je a bude zpracovávána mnohými odborníky. Mimo jejich zájem ale leží tematika vlivu hudby na osobnost dětí v kontextu prostředí dětských domovů. Hudba by mohla být nástrojem řešení osobnostních potíží dětí z DDK. Helfert⁴⁶ poukazuje na pozitivní dopad hudebních aktivit na morálně volní vlastnosti člověka. V tomto názoru můžeme vysledovat podobnost s programem El Sistema.⁴⁷ Uchopení hudby jako

³⁹ BENDL, S. (2004). *Jak předcházet nekázní aneb kázeňské prostředky*. Praha: ISV.

⁴⁰ HELFERT, V. (1930). *Základy hudební výchovy na neuhudebních školách*. Praha: Státní nakladatelství.

⁴¹ PETTY (2013).

⁴² Ibid.

⁴³ KRCH (n. d. a).

⁴⁴ KRCH (n. d. b).

⁴⁵ KRCH & KŘIČKA (1917).

⁴⁶ HELFERT (1930).

⁴⁷ TUNSTALL (2012).

nástroje osobnostně sociálního růstu má v českém kulturním a sociálním prostředí dlouhou tradici. Potřeba osobnostně a sociálně vyzrálých jedinců je klíčová pro každou společnost. Ve vyspělých zemích a v posledních letech i v České republice se otázce osobnostně sociální výchovy (dále OSV) věnuje velká pozornost.⁴⁸ OSV si klade za cíl pomáhat každému žákovi hledat vlastní cestu k životní spokojenosti založené na dobrých vztazích k sobě samému i k dalším lidem a světu.⁴⁹ Na základě doposud získaných poznatků zde můžeme tvrdit, že hudební aktivity NFH jsou v případě dětí z DDK silným nástrojem OSV. Nicméně OSV je dnes v edukačním procesu nedocenená.⁵⁰ Bude zde potřeba změny samotného chápání role pedagoga v edukačním procesu. Posun od chápání pedagoga jako pouhého transportního média informací ke komplexní osobnosti bude náročný. Edukační proces je totiž formou sociální interakce,⁵¹ která má přesah do mnoha oblastí života dítěte. Hudební aktivity NFH jsou toho příkladem. Hudba na děti působí jak při zkouškách, tak i v DDK. O vlivu hudby na děti jsme pojednali výše. V této souvislosti je zarážející, jak malá role je hudbě přisouzena v OSV současného kurikula. V kontextu propojení OSV a vzdělávací oblasti Umění a kultura se hovoří pouze o dramatické výchově a o hudbě není ani zmínky.⁵² Přitom právě hudba pomáhá uchopit umění jako prostředek komunikace, rozvíjí smyslové vnímání a estetično, což jsou podle kurikula vazby OSV na vzdělávací oblast Umění a kultura.⁵³

Závěr

Získané poznatky ukazují na výrazné posílení sociálních kompetencí dětí z DDK. Vznikla nová přátelství, děti dosáhly vlastními silami úspěchů. Hudba měla vliv na redukci nebezpečí vzniku modelů rizikového chování. Edukační prostředí nabízené NFH pozitivně působí na kázeň dětí z DDK a kvalitně ovlivňuje jejich osobnostně sociální rozvoj. Projekt je jasným důkazem Feuersteinovy teorie,⁵⁴ že jedinci ze sociálně slabších prostředí jsou schopni rychlého rozvoje, pokud mají dostatečnou podporu.

⁴⁸ VALENTA, J. (2013). *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada.

⁴⁹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A MINISTERSTVO TĚLOVÝCHOVY (MŠMT). (2016). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP)*. Praha: MŠMT.

⁵⁰ VALENTA, J. (2013). *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada.

⁵¹ PRŮCHA, J. (2013). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.

⁵² RVP (2016).

⁵³ Ibid.

⁵⁴ FEUERSTEIN, R. (2014).

Diskuze

Pokud analyzujeme dosavadní výsledky spolupráce NFH s DDK, nalezneme mnohem více než pouze prvky Feuersteinova instrumentálního obohacování. Děti z DDK by podle všeobecně zavedeného chápání hudebnosti neměly být schopné dosáhnout úrovně hudebních dovedností jako děti z běžné populace. Svými výsledky však potvrdily Helfertovo chápání hudebnosti, která je dána každému. Také ideály opomíjeného Krcha o hudbě přístupné každému bez rozdílu nacházejí uplatnění v projektu NFH. Krch a Helfert svými nadčasovými myšlenkami dlouho před vznikem programu El Sistema kladli důraz na hudební vzdělání pro všechny bez rozdílu. Chápali také hudbu jako socializační fenomén. Zde je možnost, že česká hudebně výchovná historie nabídne teoretické ukotvení mezinárodnímu programu El Sistema.

Program NFH potvrzuje další Feuersteinovy myšlenky, například institut zprostředkovatele. Aby mohl být pedagog dobrým zprostředkovatelem, musí se výrazně změnit a především musí svým pedagogickým myšlenkám věřit.⁵⁵ Zde je zřejmá podobnost s lektory NFH, kteří by bez přesvědčení o správnosti principu programu El Sistema jen velice těžce mohli v podobném projektu působit.

S otázkou lektorů souvisí i oblast citová. Pro mladé dívky zejména ve věku 12–14 let se mužští lektori mohou stát objekty platonických lásek. Zamilovanost může tak být i problémem. Děvčata mezi sebou soupeří o lektorovu pozornost, neúměrně používají sociální sítě. Naštěstí NFH včas na vznik takové situace reaguje a pravidelně lektorům poskytuje školení. NFH kontaktuje rodiče a na společných schůzkách hledají strategii, jak předejít možným komplikacím.

Výsledkem programu bylo i to, že se dvě dívky z NFH přihlásily ke studiu hry na housle na základní umělecké škole (dále ZUŠ). Ačkoli na nástroj hrály necelý rok, uspěly u přijímacích přehrávek. Pedagogický sbor ZUŠ byl překvapen úrovní obou žákyň. V současnosti se připravuje zásadní projekt, do něhož budou zapojeni pedagogové ZUŠ a lektori NFH a v němž budou porovnány výsledky obou žákyň v průběhu školního roku jak v prostředí ZUŠ, tak i NFH. Získaná data by mohla označit společné styčné body mezi oběma systémy. Pracovní hypotéza očekává, že se prokáže přínos NFH pro ZUŠ. Toto prolnutí obou přístupů k hudebnímu vzdělání by mohlo mít mezinárodní význam, proto jsou výsledky netrpělivě očekávány. Jednalo by se o důkaz schopnosti projektu El Sistema spolupracovat s hudebním školstvím a vzájemně se navzájem obohacovat.

⁵⁵ Ibid.

LITERATURA

- AMERLING, K. (1998). *Ernestinum. Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze 1883. Stav po 12 letech trvání (1871–1883)*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- BENDL, S. (2004). *Jak předcházet nekázni aneb kázeňské prostředky*. Praha: ISV.
- BOOTH, E. (2013) *Fundamental Elements of Venezuela's El Sistema Which Inform and Guide El Sistema-inspired Programs*. Dostupné z:
http://www.laphil.com/sites/default/files/media/pdfs/shared/education/yola/el_sis_fundamentals_jan_2013.pdf
- CUESTA, J. (2011). *Music to my ears: the (many) socioeconomic benefits of music training programmes*. Dostupné z:
<http://www.laphil.com/sites/default/files/media/pdfs/shared/education/yola/iadb-research.pdf>
- ČESKO (2002). *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních*. Sbírka zákonů, č. 109/2002.
- ČESKO (2004). *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. Sbírka zákonů, č. 561/2004.
- ČESKO (1963). *Zákon o rodině*. Sbírka zákonů, č. 94/1963.
- DANĚK, A. (2016a). *Z Klánovic do Rudolfiny během tří měsíců*. Olomoucké speciálně pedagogické dny. Odevzdáno k tisku.
- DANĚK, A. (2016b). *Hudba jako prevence rizikového chování v Dětském domově Klánovice. Pražské fórum primární prevence rizikového chování 2016*. Magistrát hlavního města Prahy. 18. května 2016. Nepublikováno.
- FEUERSTEIN, R. (2014). *Vytváření a zvyšování kognitivní modifikovatelnosti, Feuersteinův program instrumentálního obohacení*. Praha: Karolinum.
- GEN (2011). *Evaluation of Big Noise, Sistema Scotland*. Edinburgh: Scottish Government.
- GERLICOVÁ, M. (2014). *Muzikoterapie v praxi: příběhy muzikoterapeutických cest*. Praha: Grada.
- GLASGOW CENTRE FOR POPULATION HEALTH, EDUCATION SCOTLAND & GLASGOW CALEDONIAN UNIVERSITY (2015). *Evaluating Sistema Scotland – initial findings report*.
- GOVIAS, J. A. (2011). *The Five Fundamentals of El Sistema*. Dostupné z:
<https://jonathangovias.files.wordpress.com/2012/09/govias-five-fundamentals-of-el-sistema.pdf>
- GOVIAS, J. A. (2012). *El Sistema, Special Needs and Music Therapy*. Dostupné z:

<http://jonathangovias.com/2012/04/25/el-sistema-special-needs-and-music-therapy-new-article-now-available-online/>.

- HELFERT, V. (1930). *Základy hudební výchovy na nehudebních školách*. Praha: Státní nakladatelství.
- HOLAS, M. (2004). *Hudební pedagogika*. Praha: Nakladatelství AMU.
- CHRÁSKA, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- KANTOR, J., LIPSKÝ, M. & WEBER, J. (2009). *Základy muzikoterapie*. Praha: Grada Publishing.
- KRCH, F. (n.d.a). *Dům dětství. Výchovný ústav pokusný v Krnsku 1920–1924*. Nepublikováno.
- KRCH, F. (n. d. b). *O dětech*. Nepublikováno.
- KRCH, F. & KŘIČKA, J. (1917). *Dítě a hudba: nové cesty v hudební výchově dětské*. Praha: Grégr a syn.
- MARSHALL, M. (2012). *Membership and values*. Dostupné z: <https://marshallmarcus.wordpress.com/sistema-europe-membership-values-principles-and-methodology/>
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A MINISTERSTVO TĚLOVÝCHOVY (2016). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP)*. Praha: MŠMT.
- MIOVSKÝ, M. (2012). *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Univerzita Karlova.
- NADAČNÍ FOND HARMONIE (2015). *Nadační fond Harmonie*. Dostupné z: <http://www.nfharmonie.cz/nadacni-fond-harmonie/>
- PETTY, G. (2013). *Moderní vyučování*. Praha: Portál
- PRŮCHA, J. (2013). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
- SPĚVÁČEK, V. (1978). *Průkopníci českých pokusných škol*. Praha: SPN.
- STRAUSS, A., L. & CORBIN, J. M. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- ŠKOVIERA A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.
- TUNSTALL, T. (2012). *Changing lives. Gustavo Dudamel, El Sistema and the transformative power of music*. New York: W. W. Norton & Company.
- VALENTA, J. (2013). *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada.
- ZELEIOVÁ, J. (2007). *Muzikoterapie východiska, koncepty, principy a praxe*. Praha: Portál.